

The background of the cover is a detailed historical map with a yellowish, aged appearance. A large, ornate compass rose is visible in the lower-left quadrant, and a sailing ship is depicted in the lower-right. The map features various geographical labels and a grid of latitude and longitude lines.

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Курс лекцій

18

2/3

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

КУРС ЛЕКЦІЙ

166857

КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
"ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА
АКАДЕМІЯ" ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
БІБЛІОТЕКА
корпус №1

Харків

2018

Укладачі:

Пономарьова Г.Ф. – доктор педагогічних наук, професор

Хряпін Е. О. – кандидат історичних наук, доцент

Башлай В.М. – викладач кафедри соціально-економічний дисциплін

Рецензенти:

Олянич В.В. – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Трубчанінов М.А. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Історична географія : курс лекцій / уклад. : Г.Ф. Пономарьова, Е.О. Хряпін,
I 90 В.М. Башлай ; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради. – Харків : КЗ ХГПА, 2018. – 192 с.

У курсі лекцій поставлена мета ознайомити студентів зі спеціальною галуззю історичної науки, що досліджує взаємодію природи та людини, вплив географічного фактору на розвиток історичного процесу, використання людиною природи у своїй діяльності впродовж всієї її історії, орієнтуватись в історичному просторі за допомогою карт, які відображають стан суспільства на шляху його розвитку у взаємовпливі природи, людини з цивілізацією. У пропонованому курсі лекцій розглядаються основні концептуальні засади дисципліни, проблемні питання ономастики, топоніміки, етніміки, головні періоди формування української етнічної та державної території та їх адміністративно-територіальному устрою, межах і кордонах. Курс лекцій розрахований для фахових студентів-істориків, викладачів та спеціалістів гуманітарних наук і осіб зацікавлених у пізнанні багатогранного історичного розвитку.

УДК 378.016:902 +91(091)(075)

*Затверджено на засіданні науково-методичної ради Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(протокол № 6 від 10 травня 2018 р.)*

© Пономарьова Г.Ф., Хряпін Е.О.,
Башлай В.М.
© ХГПА, 2018

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Розділ I. Вступ до курсу. Теоретико-методологічні засади, структура та методи дослідження в навчальній дисципліні.....	6
1.1. Предмет, завдання та структура навчальної дисципліни.....	6
1.2. Джерела та історико-географічні дослідження навчальної дисципліни.....	10
1.3. Методи дослідження в курсі «Історичної географії».....	17
1.4. Зв'язок історичної географії з іншими науками.....	19
Розділ II. Історична карта.....	22
2.1. Виникнення та дослідження карт.....	22
2.2. Поняття «історична карта».....	24
2.3. Історична карта в загальній класифікації карт.....	25
2.4. Елементи та умовні позначки історичних карт.....	27
Розділ III. Значення ономастики та її розділів для історичної географії.....	31
3.1. Ономастика як наука.....	31
3.2. Розвиток ономастики в Україні і Європі.....	34
3.3. Значення топоніміки й антропоніміки для дослідження минулого.....	43
3.4. Етніміка та рішення історичних завдань.....	48
3.5. Методи і прийоми ономастичних досліджень.....	55
Розділ IV. Природно-історичний процес та особливості його вивчення.....	59
4.1. Загальні чинники впливу на природно-історичний процес.....	59
4.2. Голоцен як головний часовий відтінок розвитку природи і людини.....	63
4.3. Особливості вивчення процесів заселення території (з погляду ретроспективної географії).....	66
Розділ V. Історія формування політичної карти світу.....	77
5.1. Формування політичної карти світу.....	77
5.2. Політична карта світу та зміни на ній.....	78
5.3. Етапи розвитку етнічних, політичних та адміністративних кордонів.....	79
5.4. Міжнародні організації.....	82
Розділ VI. Історико-географічний аналіз взаємодії суспільства і природи України.....	87
6.1. Залюднення території України за палеолітичної доби.....	87
6.2. Особливості заселення та освоєння території України в мезоліті.....	91
Розділ VII. Історична географія України від кочових номад і до періоду України-Русі... 	96
7.1. Заселення та господарський розвиток території України в залізну добу (I тис. до н.е.).....	96
7.2. Особливості заселення та освоєння території України в I-VI ст. н. е.....	100

7.3. Географічні передумови та особливості формування України-Русі.....	104
7.4. Географічне положення й розвиток давньоукраїнських державних утворень: України-Русі, Галицько-Волинської держави.....	107
Розділ VIII. Історична географія України XIV– XX ст.....	113
8.1. Удільні князівства на українських землях в XIV – XV ст.....	113
8.2. Польський адміністративно-територіальний устрій на українських землях у XV–XVIII ст.....	116
8.3. Землі Закарпаття, Буковини та Півдня України в XIV – XVI ст.....	119
8.4. Географічне положення та розвиток української держави – Землі Війська Запорізького.....	123
8.5. Українська етнічна територія напередодні першої світової війни. Географічне положення і розвиток Української держави 1917–1921рр. (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія, ЗУНР).....	126
8.6. Державно-політичний і адміністративно-територіальний поділ земель України в 20-50 рр. XX ст.....	130
Розділ IX . Етнічність історично-етнографічних регіонів.....	135
9.1. Природа регіональних утворень.....	138
9.2. Етнічна історія земель та регіонів.....	134
9.3. Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу.....	145
Розділ X. Історико-географічне районування території України.....	151
10.1. Історико-методологічні аспекти адміністративно-територіального поділу.....	151
10.2. Етапи становлення адміністративно-територіального поділу України.....	153
Термінологічний словник.....	163
Рекомендована література.....	185

ПЕРЕДМОВА

Історична географія – спеціальна історична дисципліна, комплексна історико-географічна галузь знань, що вивчає просторові аспекти історичного процесу, історії окремих країн, народів, регіонів.

Курс історичної географії є одним із обов'язкових у сучасній вищій школі для підготовки бакалаврів зі спеціальності 032 «Історія та археологія» та як навчальну дисципліну вивчають на I курсі.

Нормативний курс «Історична географія» має на меті дати можливість студентам краще орієнтуватися в історичному просторі за допомогою карт, які відображають стан суспільства на шляху його розвитку у взаємовпливі природи, людини й суспільства.

Історична географія закладає основи необхідного розуміння простору в житті суспільства, країни, особистості, фахівця вміння користуватися і складати самому історичну палітру з різних напрямів людської діяльності: економіки, культури, політики, релігії та як зазначає Г. Пономарьова підготовка майбутніх педагогів буде результативним, якщо вона базується на гармонійному поєднанні загальнолюдських цінностей та ідей державності, почутті відповідальності за майбутнє країни і завдання дисципліни навчити молоде покоління вчителів приймати різноманітні ідеї та думки, формувати толерантну свідомість і не втратити при цьому здатність мислити самостійно.

В основу курсу покладено історико-географічні проблеми, пов'язані з різними епохами, з питаннями історії на карті світу, визначені важливі історико-географічні поняття, необхідні для загальноісторичного процесу. Виклад матеріалу тісно пов'язаний з питаннями історичного часу, територіального й державного поділів, топоніміки, з основними курсами історії України та всесвітньої історії, допоміжних історичних дисциплін, історичного краєзнавства, географії.

У посібнику розкрито теоретико-методологічні засади, форми, засоби, методи навчання, практики історико-географічних досліджень, основні теми навчальної програми, природно-історичний процес у заселенні території планети, історію формування світу, пов'язану із значними політичними, економічними, демографічними, територіальними та іншими змінами, проаналізовано історико-географічне районування території України та її регіональні особливості.